

УДК 373.5.016:82]:37.035.6

DOI: 10.31499/2307-4906.4.2025.346786

ЛІТЕРАТУРНА ОСВІТА ЯК ІНСТРУМЕНТ ТВОРЕННЯ ГРОМАДЯНСЬКОЇ ТА КУЛЬТУРНО- НАЦІОНАЛЬНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ В УМОВАХ НОВОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ШКОЛИ

Лариса Удовиченко, доктор педагогічних наук, професор, професор кафедри східної культури і літератури, Київський столичний університет імені Бориса Грінченка.

ORCID: 0000-0002-5698-557X

E-mail: l.udovychenko@kubg.edu.ua

У статті обґрунтовано роль літературної освіти у формуванні громадянської та культурно-національної ідентичності учнів НУШ. Мета розвідки – визначити шляхи оптимізації цього процесу. Застосовано теоретичні (аналіз, синтез) та емпіричні методи. Схарактеризовано компетентнісний, аксіологічний та особистісно орієнтований підходи. Запропоновано методичку систему роботи з художніми текстами та інтерактивні форми (проекти, дебати, квести), спрямовані на виховання патріотизму й національної свідомості молоді в умовах воєнних викликів.

Ключові слова: літературна освіта; громадянська ідентичність; культурно-національна ідентичність; Нова українська школа; україноцентрична ідентифікаційна сфера; методика навчання літератури; компетентнісний підхід; ціннісні орієнтації; патріотичне виховання.

LITERATURE EDUCATION AS A TOOL FOR SHAPING CIVIC AND CULTURAL-NATIONAL IDENTITY IN THE NEW UKRAINIAN SCHOOL

Larysa Udovychenko, Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Professor of the Department of Eastern Culture and Literature, Borys Grinchenko Kyiv Metropolitan University.

ORCID: 0000-0002-5698-557X

E-mail: l.udovychenko@kubg.edu.ua

The article examines the formation of civic and cultural-national identity of Ukrainian students amid the full-scale Russian invasion, emphasizing the need for an educational system that develops responsibility for statehood, national values, and cultural awareness. The study aims to justify literary education as a tool for shaping civic and cultural-national identity within the New Ukrainian School and to propose methodological approaches that enhance this process.

The methodology combines theoretical analysis of philosophical, psychological, pedagogical, and methodological literature with the review of state standards and curricula. Empirical methods include pedagogical observation and interviews with teachers and students. The article conceptualizes the Ukraine-centric identification sphere, integrating civic and cultural-national components, reflected in active citizenship, defense consciousness, patriotism, and respect for national symbols.

The study shows that Ukrainian and Foreign Literature courses provide opportunities for identity formation through artistic images and value-oriented reading. Competency-based, axiological, and student-centered approaches help students internalize values, interpret texts personally, and act consciously. Interactive and research-oriented methods – projects, comparative quests, debates, and

creative writing – create a learning environment fostering reflection and self-identification. The results demonstrate that such methodology consolidates national values and supports Ukrainian youth's integration into the European cultural space.

Keywords: *literary education; civic identity; cultural-national identity; New Ukrainian School; Ukraine-centric identification sphere; methods of teaching literature; competency-based approach; value orientations; patriotic education.*

Повномасштабне вторгнення військ Російської Федерації в Україну 24 лютого 2022 р. стало кульмінацією тривалої та виснажливої гібридної агресії Росії проти нашої країни. Ця подія, попри безліч зумовлених нею трагедій, оприявила також низку гострих і часто задаваних викликів до змісту освіти. Подолання цих викликів пов'язане з нагальною необхідністю формування компетентних громадян, які захищатимуть своє право на життя у вільній державі, матимуть власні цінності, розвиватимуть національну культуру та йтимуть в ногу з цивілізованим світом. На деякі з цих питань освітяни вже дали гідну й переконливу відповідь, тоді як багато інших ще чекають на неї. Серед них і питання про плекання зрілої національної свідомості та громадянської відповідальності учнівства. У пошуках такої відповіді провідну роль повинна відігравати літературна освіта. Адже саме вона має великий арсенал засобів для зміцнення національної свідомості, патріотизму та культурної самоідентифікації української молоді – ключової сили, яка визначає майбутнє України.

Багато галузей науки сьогодні активно досліджують різні складники націєцентричної ідентифікації особистості. Серед цих складників найбільш вагомими визнані культурно-національний та громадянський [10]. Про рівень їх сформованості в сучасних українців промовисто свідчать дані моніторингові [5; 6; 14; 18; 19; 20]. Згідно з отриманими даними, помітна частина громадян України, серед яких є і молодь, поверхово усвідомлюють сенс, глибину і екзистенційну значущість зазначених вище понять. [13] підкреслює, що українська національна ідентичність формується під тиском війни, але її консолідація залежить не лише від травматичного досвіду, а й від свідомої, цілеспрямованої освітньої **політики**, яка досі була занедбана державою.

Незважаючи на зростання наукового інтересу до теми ідентичності, питання того, як саме шкільний курс української та зарубіжної літератури може цілеспрямовано й ефективно сприяти формуванню громадянської та культурної самосвідомості учнів, досі лишається недостатньо дослідженим. Актуальним видається звернення до потенціалу художнього слова як засобу моделювання ідентичнісного досвіду, особливо в умовах гібридної війни й світоглядної турбулентності. Тому сьогодні літературна освіта потребує посилення з огляду на реалізацію незавершеного проєкту – формування ідентичності молоді. На часі оновити підходи до формування культурно-національної та громадянської ідентичностей як складників україноцентричної ідентифікаційної сфери молодих українців – майбутніх членів об'єднаної Європи. Для досягнення цієї мети слід розробити сучасне наукове і методичне забезпечення освітнього процесу в закладах загальної середньої освіти на основі компетентнісного підходу, який є базовим в Новій українській школі.

Перші кроки на шляху формування україноцентричної ідентифікаційної сфери учнів-читачів було зроблено у 1991 р. після оголошення Україною незалежності. Одночасно у школах України почали вивчати курс зарубіжної літератури. Поєднання національного акценту з поглибленим проникненням у світову літературу дало можливість:

- презентувати світову літературу як сукупності національних літератур;
- вивчати кожен національну літературу у світовому контексті;
- будувати вивчення художніх творів української і зарубіжної літератури на компаративній основі;
- розкривати спільне та відмінне в поглядах на світ і людину у різних національних культурах;
- виокремлювати національні та загальнолюдські цінності за матеріалами художніх творів;
- інтерпретувати націєцентричний сенс творів класичного мистецтва слова;
- порівнювати системи цінностей сучасної української та зарубіжної літератури, що дуже важливо для життя людини в сучасному полікультурному світі.

Ці новації спонукають учнів до осмисленої самоідентифікації і вироблення громадянської та культурно-національної ключових компетентностей як маркерів сформованої країноцентричної ідентифікації.

Обговорювана нами проблема має глибоке коріння. Філософські роздуми про сутність націєцентричної ідентифікаційної сфери особистості знаходимо у концепціях Ю. Габермаса, С. Гантінгтона, Е. Геллнера, К. Гюбнера, Е. Д. Сміта, А. Етціоні та інших. Учені сходяться на тому, що проблема націєцентричної ідентифікації – це проблема самоусвідомлення, ідентифікації себе з конкретним народом і державою, а відтак, і вибору способу дій в різних сферах суспільного життя і послуговування громадянськими та культурно-національними почуттями. Сфера соціокультурних ідентичностей є найважливішою для людини на строкатому ідентифікаційному полі, оскільки саме вона органічно поєднує і включеність індивіда в соціальні структури з відповідною системою відносин, і його ідентифікацію з певною системою загальнокультурних, національних та громадянських цінностей.

Сутність громадянської ідентичності як важливого складника націєцентричної самоідентифікації активно досліджували вчені Д. Абрамс, П. Альтер, В. Арбеніна, Т. Бевз, М. Боришевський, В. Васютинський, М. Гібернау, П. Гнатенко, В. Джеймс, А. Колодій, Ю. Римаренко, Н. Савелюк, Р. Синельников, Л. Снігур, В. Степаненко, М. Степико, Н. Хазратова, Л. Шимченко, Л. Шультман та інші. Науковці одностайні у визначенні таких основних маркерів громадянської ідентичності:

- усвідомлення особистістю себе громадянином конкретної держави,
- заангажованість у економічні, політичні та культурно-національні зв'язки із співгромадянами,
- поділяння спільних громадянських цінностей та шанобливе ставлення до державної символіки, визначних історичних дат і видатних особистостей.

П. Альтер, Р. Брубейкер, С. Гантінгтон, Е. Д. Сміт та інші доводять, що глобалізаційні процеси не тільки не заперечують формування національної ідентичності, а багато в чому інтенсифікують його. Більша частина сучасної української молоді є яскравим підтвердженням цього факту: поряд із широким зацікавленням життям всього світу у всіх його вимірах значно поглиблюється зацікавлення власною історією і культурою, піднімається самоповага на нову висоту.

Дослідники Б. Андерсон, В. Буяшенко, Т. Воропай, Е. Гелнер, В. Горлова, М. Гібернау, В. Даренська, Е. Еріксон, В. Зливков, М. Козловець, О. Лісовий, Л. Мазур,

Л. Нагорна, О. Попова, Е. Сміт, М. Степик, Н. Яцук та інші виходять з того, що властива нації окрема культура вирізняє її з-поміж решти інших націй і править за її презентаційну картку в міжнародній спільноті [2, с. 26]. Це дозволяє визначити такі маркери культурно-національної ідентичності:

- усвідомлення особистістю себе носієм культури конкретного народу,
- сприйняття та сповідування традицій та звичаїв носіїв цієї культури (як у власній країні, так і за її межами),
- шанобливе ставлення до національної символіки і видатних особистостей національної історії та культури [1; 18; 21].

В освітньому дискурсі висвітлюються різні проблеми формування україноцентричної ідентифікаційної сфери особистості: національно-патріотичне виховання, особистісна та культурно-національна ідентифікація (І. Бех, К. Журба), національна самосвідомість (М. Боришевський, Ж. Свірска), етносоціальних уявлень (О. Васильченко), етнічна самосвідомість (Л. Дробіжева), конструювання ідентичності засобами рефлексії (Н. Висоцька), ідеї культурно-гуманістичної психології (О. Росинський, В. Роменець).

Отже, всі дослідження засвідчують, що громадянська та культурно-національна ідентичності є базовими для формування україноцентричної ідентифікаційної сфери загалом.

Однак, сучасним теорії та практиці формування україноцентричної ідентифікаційної сфери учнів притаманні певні суперечності між:

- об'єктивною потребою нинішнього українського суспільства у громадянах з яскраво вираженою україноцентричною ідентифікацією та недостатньою розробленістю проблеми її формування в методиці навчання літератури;
- високим виховним потенціалом художньої літератури та тільки його принагідним використанням у розв'язанні поставленої проблеми.

У висліді приходимо до необхідності інтенсифікувати та оптимізувати підходи до формування україноцентричної ідентифікаційної сфери учнів засобами української і зарубіжної літератури у закладах загальної середньої освіти. Для досягнення поставленої мети необхідно проаналізувати засади формування україноцентричної ідентифікаційної сфери учнів, детально вивчити існуючі підходи до розвитку ідентифікаційної сфери упродовж вивчення літературних курсів та запропонувати нові підходи поряд із модифікацією уже існуючих, які б дали бажану інтенсифікацію і оптимізацію. У цьому процесі незамінною буде тісна співпраця окремих науковців, науково-педагогічних інституцій з активними і зацікавленими учителями-практиками та учнівськими колективами.

Для реалізації поставленого завдання доцільно використовувати як теоретичні методи (аналіз філософських, психолого-педагогічних та методичних досліджень, програм, підручників і посібників з української і зарубіжної літератури для школи; систематизація та узагальнення теоретичного матеріалу; вивчення досвіду з проблеми дослідження; з'ясування базових понять з досліджуваної проблеми), так і емпіричні (педагогічне спостереження, бесіди з учителями та учнями).

Ця діяльність буде розвиватися не на порожньому місці. Проблема формування україноцентричної ідентифікаційної сфери учнів має глибоке коріння у методиці навчання української і зарубіжної літератури та виростає із попередніх спроб

формування громадянських та культурно-національних цінностей засобами художньої літератури. Різні аспекти цієї проблеми розробляли О. Бандура, Т. Бугайко, Ф. Бугайко, В. Гладишев, Н. Гоголь, О. Дорошкевич, В. Неділько, Є. Пасічник, К. Спаська, Г. Токмань, та інші. Учені акцентували увагу на методиці аналізу національного та громадянського змісту творів [4, с. 43], позиції персонажів [8], національної картини світу [9], національного та загальнолюдського у творах світових класиків [16].

Останнім часом методичні проблеми розвитку україноцентричної самоідентифікації особистості через посередництво мистецтва слова вивчають О. Ісаєва, Ж. Клименко, Г. Островська, О. Слижук, Л. Удовиченко, В. Шуляр, Т. Яценко та інші. Робота дослідників ґрунтується на низці законодавчих і нормативних документів, які почали з'являтися після Революції Гідності.

У нормативних документах Нової української школи [3; 7], Законі України «Про основні засади державної політики у сфері утвердження української національної та громадянської ідентичності» [11] та Стратегії утвердження української національної та громадянської ідентичності на період до 2030 року [12] йдеться про усвідомлення громадянами своєї національної та громадянської ідентичності як ключову умову існування та процвітання України. Основними маркерами україноцентричної ідентифікаційної сфери особистості визначені:

- активна громадянська позиція на основі поваги до прав людини, духовних цінностей українського народу, національної самобутності;
- сформована оборонна свідомість та громадянська стійкість; патріотизм;
- повага до державних символів, державної мови, суспільно-державних (національних) цінностей України, розуміння їх важливості для становлення держави;
- готовність до виконання конституційного обов'язку щодо захисту незалежності та територіальної цілісності України.

Таким чином, на державному рівні стверджується, що україноцентрична ідентичність є основою громадянської та культурно-національної компетентності. Маючи таке підґрунтя, шкільна реформа повинна використати всі доступні засоби для досягнення поставленої державою і свідомою частиною громадянства мети.

Формування культурно-національних цінностей у молодого покоління засобами національної літератури – це процес виховання таких ідеалів, такого типу особистості, яка постійно відчуває себе часткою нації, виявляє свою причетність до її історії, традицій, культури, духовного життя в широкому значенні цього слова.

Основними цінностями українського суспільства, що поділяються переважною більшістю її громадян, і органічно поєднуються із загальнолюдськими цінностями, є:

- соборність – неподільність усієї території України, духовна єдність громадян України незалежно від національності та віросповідання, спрямована на утвердження суверенітету, незалежності та розбудову європейської України;
- самобутність – культурно-національна ідентичність, яка проявляється у ментально обумовленому світосприйнятті, вироблених упродовж віків способах спілкування, діяльності, поведінки;
- прагнення волі, проявом якої є багатовікова історія боротьби українського народу за своє існування і незалежну державу і невпинний пошук шляхів досягнення цієї мети;

- гідність – відстоювання своїх духовних, моральних і державницьких позицій, власної честі та усвідомлення громадянського обов'язку стосовно власної держави і всієї міжнародної спільноти.

У НУШ (Новій українській школі) література вже не є просто *предметом для читання*, вона стає потужним медіумом для формування світогляду молодих українців [15]. Виділимо основні підходи, які допоможуть реалізувати цю її роль. Перший – компетентнісний, який забезпечить здатність учнів-читачів ефективно реалізовувати себе як громадян, виявляти власну культурно-національну та громадянську ідентичність. Якщо учнівство звертатиме увагу на зображення у творі прав людини та соціальної справедливості, аналізуватиме вчинки персонажів та їхні наслідки для громади, дискутуватиме, наприклад, про історичне минуле різних країн і народів, то вчителі будуть моделювати власну поведінку в соціумі. Другий – ціннісний (аксіологічний) підхід, який фокусується на емоційному переживанні та інтеріоризації загальнолюдських та національних цінностей. Його упровадження допоможе учнівству: сприймати твори мистецтва слова як медіатори національних архетипів, традицій, історичної пам'яті; відчувати емоційну, а не лише формальну приналежність до українства; сформувати власну шкалу цінностей (гідність, свобода, відповідальність, патріотизм тощо). Третій – особистісно орієнтований підхід, який допоможе читачам виробити власне ставлення до прочитаного, усвідомлено ідентифікувати себе з нацією і народом, осмислено відповідати на питання: Як цей твір перегукується з моїм життям? Як я оцінюю вчинки персонажів зі своєї громадянської позиції?

Тут маємо прояв синергетизму, коли «нелінійна» (глибока і багатофакторна) взаємодія підсистем веде до виникнення нової якості, у нашому випадку – україноцентричної ідентифікаційної сфери учнів. Синергетика вивчає складні системи у процесі взаємодії і трансформації, з наголосом на властивостях тотальної системи, які не можуть бути передбачені тільки на основі властивостей кожного її ізольованого компонента. У контексті нашої роботи тотальною системою є громадянин із сформованою культурно-національною і громадянською ідентифікаційними сферами, а основними підсистемами – учень-читач та художні твори. Процес взаємодії учня з художнім твором доцільно описувати в рамках понять *концепція особистості* та *образ-персонаж* [17].

У методичній системі, вибудованій в нашій роботі «Теорія і технологія вивчення художніх образів-персонажів у курсі зарубіжної літератури старшої школи» [17] передбачене активне використання культурологічної, соціально-історичної, філософської інформації, яка дозволить уяскравити осмислення концепцій людини в історикокультурному процесі в її суперечливій цілісності з різними принципами осмислення основ власного буття, що безпосередньо позначаються на художній концепції особистості у творах мистецтва слова. Доцільно широко запровадити згадану систему для вивчення літератури в школі, оскільки, на нашу думку, вона прокладає найкоротший шлях до нашої мети: формування культурно-національної та громадянської ідентифікаційної сфери учнівства засобами художньої літератури.

У процесі формування культурно-національної та громадянської ідентичності учнівства засобами української та зарубіжної літератури в рамках Нової української школи швидше досягнемо своєї мети за умови упровадження форм активного навчання. Наприклад:

1. Дослідницькі проєкти: «Український слід у світовому тексті» (пошук зв'язків авторів або творів з Україною (перебування автора в Україні (Бальзак, Рільке, Міцкевич), згадки про українські міста в тексті, прототипи персонажів українського походження тощо).
2. Компаративні квести: «Герої різних світів: Ми vs Вони» (порівняння кодексів честі, громадянської позиції, ставлення до волі та рідної землі персонажів різнонаціональних народних та художніх творів).
3. Дебати на тему: «Кодекс честі: тоді й зараз» (проведення паралелей між героями класичної літератури та сучасними героями (військовими, волонтерами, активними громадянами); «Мета vs Засоби» (формулювання позиції: заради збереження держави допустимо порушити особистий кодекс честі, слово чи обіцянку?); «Помста як відновлення честі» (формулювання позиції: у сучасному світі поняття *змити образ* кров'ю (як у давній літературі) є деструктивним пережитком, а не виявом гідності?) «Еволюція героїзму» (формулювання позиції: концепт *лицарської честі* є застарілим і непрактичним в умовах сучасної гібридної війни?).
4. Есе на тему: «Мій особистий кодекс честі: 3 пункти, які я ніколи не порушу»; «Гідність як ДНК нації: що спільного між козаками з підручника і воїнами ЗСУ?»; «Еволюція жіночої честі: від «Катерини» Шевченка до героїнь сучасної літератури».
5. Лінгвістичні батли: «Сила рідного слова» (порівняння уривків творів мовою оригіналу з українськими перекладами; створення власних перекладів).

Запропоновані форми роботи не вичерпують всього спектру методичних знахідок, які допоможуть перетворити уроки літератури на лабораторію творення майбутнього свідомого українства чи на тренінги з громадянської зрілості, руйнуватимуть комплекс меншовартості й демонструватимуть учнівству, що Україна завжди була частиною європейського культурного простору.

Отже, майбуття України великою мірою залежить від сформованої культурно-національної та громадянської ідентичності молодого покоління. Розмита особиста ідентичність спричиняє значні проблеми, як то: глибоке відчуження, розгубленість, хиткість позиції та навіть загрожує національній безпеці нашої держави. В часи розбудови європейської України значення україноцентричної самоідентифікації важко переоцінити.

Шкільні літературні курси мають великий потенціал для досягнення консолідації навколо культурно-національних і громадянських цінностей. Наша мета – розробляти ефективний методичний інструментарій, аби вивчення мистецтва слова стимулювало в учнівства вироблення стійких і виважених позицій та твердих переконань.

Перспективи подальших досліджень вбачаємо у вивченні читацьких потреб і інтересів молодого покоління українців та пошуку ефективних методичних прийомів і засобів для розвитку їх критичного мислення, умінь аргументовано формулювати власну думку, протистояти маніпуляціям, екстраполювати літературні знання і вміння на ситуації реального життя.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Андерсон Б. Уявлені спільноти: міркування щодо походження й поширення націоналізму. 2-е вид., переробл. Київ : Критика, 2001. 271 с.
2. Гібернау М. Ідентичність націй. Київ : Темпора, 2012. 303 с.
3. Державний стандарт базової середньої освіти : Постанова Кабінету Міністрів України від 30 верес. 2020 р. № 898. URL: <https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-deyaki-pitannya-derzhavnih-standartiv-povnoyi-zagalnoi-osviti-i300920-898> (дата звернення: 03.12.2025).
4. Дорошкевич О. Українська література в школі (спроба методики). Київ : Книгоспілка, 1921. 286 с.
5. Ідентичність громадян України: стан та динаміка змін : прес-конференція 29 черв. 2023 р. *Разумков Центр*. 30 черв. 2023. URL: <https://razumkov.org.ua/novyny/preskonferentsiia-na-temu-identychnist-gromadian-ukrainy-stand-ta-dynamika-zmin> (дата звернення: 03.12.2025).
6. Мельник М. Ю., Малиношевська А. В. Про результати опитування учнів, батьків і вчителів про освітні проблеми в умовах воєнного стану : наук. доп. *Вісник Національної академії педагогічних наук України*: електрон. наук.-період. вид. 2022. Т. 4, № 1. DOI: <https://doi.org/10.37472/v.naes.2022.4142>.
7. Нова українська школа: основи стандарту освіти. Львів, 2016. 64 с. URL: <http://education-ua.org/ua/draft-regulations/852-novaukrajinska-shkola-osnovi-standartu-osviti> (дата звернення: 03.12.2025).
8. Огієнко І. І. Українська культура : Коротка історія культурного життя українського народу. Київ : Абрис, 1991. 272 с.
9. Пасічник Є. А. Методика викладання української літератури в середніх навчальних закладах : навч. посіб. Київ : Ленвіт, 2000. 384 с.
10. Поліщук Ю. Національна та громадянська ідентичності в Україні в умовах російсько-української війни: константи та зміни. *Політичні дослідження*. 2024. № 2 (8). С. 73–93. DOI: <https://doi.org/10.53317/2786-4774-2024-2-4>.
11. Про основні засади державної політики у сфері утвердження української національної та громадянської ідентичності : Закон України від 13.12.2022 р. № 2834-IX. *Відомості Верховної Ради України*. 2023. № 46. Ст. 116. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2834-20#Text> (дата звернення: 03.12.2025).
12. Про схвалення Стратегії утвердження української національної та громадянської ідентичності на період до 2030 року та затвердження операційного плану заходів з її реалізації у 2023–2025 роках : Розпорядження Кабінету Міністрів України від 15.12.2023 р. № 1135-р. URL: <https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-skhvalennia-strategii-utverdzhennia-ukrainskoi-na-a1322> (дата звернення: 03.12.2025).
13. Пронкевич О. Національна ідентичність, війна й гуманітарні науки. *Український тиждень*. 2023. 6 груд. URL: <https://tyzhden.ua/natsionalna-identychnist-vijna-j-humanitarni-nauky/> (дата звернення: 02.12.2025).
14. Слюсаревський М. М. Соціально-психологічний стан українського суспільства в умовах повномасштабного російського вторгнення: нагальні виклики і відповіді. *Вісник Національної академії наук України*: електрон. наук.-період. вид. 2022. № 6. С. 85–92. DOI: <https://doi.org/10.15407/visn2022.06.085>.
15. Степаненко О. Активізація пізнавальної активності учнів на уроках української та зарубіжної літератури засобами мультимедійних технологій. *Інноваційна педагогіка*: період. наук. фаховий журн. 2021. Вип. 41, Т. 2. С. 44–48. DOI: <https://doi.org/10.32843/2663-6085/2021/41/2.8>.
16. Сторчак К. Основи методики літератури. Київ : Рад. школа, 1965. 418 с.
17. Удовиченко Л. М. Теорія і технологія вивчення художніх образів-персонажів у курсі зарубіжної літератури старшої школи: монографія. Київ : Інтерсервіс, 2020. 352 с. URL: https://elibrary.kubg.edu.ua/id/eprint/34305/2/L_UDOVYCHENKO_MONOGRAFIA_IF.pdf (дата звернення: 02.12.2025).
18. Українське суспільство в умовах війни. Рік 2023: колективна монографія / редкол.: Є. Головаха, С. Макєєв; Київ : Інститут соціології НАН України, 2023. 343 с.

19. Biedarieva S. (R)evolution of Identity. *Ambicoloniality and War. Palgrave Studies in Cultural Heritage and Conflict*. Palgrave Macmillan, Cham, 2024. Part. 4, P. 97–133. DOI: https://doi.org/10.1007/978-3-031-74077-0_4.
20. Dodonova V. Changes in the national identity of Ukrainians during the war. *Humanities Studios: Pedagogy, Psychology, Philosophy*. 2024. Vol. 12(3). P. 66–77. DOI: <https://doi.org/10.31548/hspedagog/3.2024.66>.
21. Smith D. National identity. London : Penguin Books, 1991. 227 p.

REFERENCES

1. Anderson, B. (2001). Uiavlenni spilnoty: mirkuvannia shchodo pokhodzhennia y poshyrennia natsionalizmu. Kyiv: Krytyka [in Ukrainian].
2. Hibernau, M. (2012). Identychnist natsii. Kyiv: Tempora [in Ukrainian].
3. Derzhavnyi standart bazovoi serednoi osvity: Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 30.09.2020 r. № 898. (2020). *Ofitsijnyj visnyk Ukrainy – Official Gazette of Ukraine*, 84, art. 2719. URL: <https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-deyaki-pitannya-derzhavnih-standartiv-povnoyi-zagalnoyi-serednoyi-osviti-i300920-898> [in Ukrainian].
4. Doroshkevych, O. (1921). *Ukrainska literatura v shkoli (sproba metodyky)*. Kyiv: Knyhospilka [in Ukrainian].
5. Identychnist hromadian Ukrainy: stan ta dynamika zmin: pres-konferentsiia 29 cherv. 2023 r. (2023). *Razumkov Tsent.* URL: <https://razumkov.org.ua/novyny/preskonferentsiia-na-temu-identychnist-gromadian-ukrainy-stan-ta-dynamika-zmin> [in Ukrainian].
6. Melnyk, M. Yu., Malynoshevska, A. V. (2022). Pro rezultaty opytuvannia uchniv, batkiv i vchyteliv pro osviti problemu v umovakh voiennoho stanu. *Visnyk Natsionalnoi akademii pedahohichnykh nauk Ukrainy – Herald of the National Academy of Educational Sciences of Ukraine*, 4(1). DOI: <https://doi.org/10.37472/v.naes.2022.4142> [in Ukrainian].
7. Nova ukrainska shkola: osnovy standartu osvity. (2016). Lviv URL: <http://education-ua.org/ua/draft-regulations/852-novaukrajinska-shkola-osnovi-standartu-osviti> [in Ukrainian].
8. Ohiienko, I. I. (1991). *Ukrainska kultura: Korotka istoriia kulturnoho zhyttia ukrainskoho narodu*. Kyiv: Abrys [in Ukrainian].
9. Pasichnyk, Ye. A. (2000). *Metodyka vykladannia ukrainskoi literatury v serednikh navchalnykh zakladykh*. Lenvit [in Ukrainian].
10. Polishchuk, Yu. (2024). Natsionalna ta hromadianska identychnosti v Ukraini v umovakh rosiisko-ukrainskoi viiny: konstanty ta zminy. *Politychni doslidzhennia – Political Studies*, 2(8), 73–93. DOI: <https://doi.org/10.53317/2786-4774-2024-2-4> [in Ukrainian].
11. Pro osnovni zasady derzhavnoi polityky u sferi utverdzhennia ukrainskoi natsionalnoi ta hromadianskoi identychnosti: Zakon Ukrainy vid 13.12.2022 r. № 2834-IX. (2022). *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy*, 46, art. 116. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2834-20#Text>.
12. Pro skhvalennia Stratehii utverdzhennia ukrainskoi natsionalnoi ta hromadianskoi identychnosti na period do 2030 roku ta zatverdzhennia operatsiinoho planu zachodiv z yii realizatsii u 2023–2025 rokakh: Rozporiadzhennia Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 15.12.2023 r. № 1135-r. URL: <https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-skhvalennia-stratehii-utverdzhennia-ukrainskoi-na-a1322>.
13. Pronkevych, O. (2023). Natsionalna identychnist, viina y humanitarni nauky. *Ukrainskyi tyzhden – The Ukrainian Week*, 6 dec. URL: <https://tyzhden.ua/natsionalna-identychnist-vijna-j-humanitarni-nauky/> [in Ukrainian].
14. Sliusarevskyi, M. M. (2022). Sotsialno-psykholohichni stan ukrainskoho suspilstva v umovakh povnomasshtabnoho rosiiskoho vtorhennia: nahalni vyklyky i vidpovidi. *Visnyk Natsionalnoi akademii nauk Ukrainy – Visnyk of the National Academy of Sciences of Ukraine*, (6), 85–92. DOI: <https://doi.org/10.15407/visn2022.06.085> [in Ukrainian].
15. Stepanenko, O. (2021). Aktyvizatsiia piznavalnoi aktyvnosti uchniv na urokakh ukrainskoi ta zarubizhnoi literatury zasobamy multymediinykh tekhnolohii. *Innovatsiina pedahohika – Innovative Pedagogy*, 41(2), 44–48. DOI: <https://doi.org/10.32843/2663-6085/2021/41/2.8> [in Ukrainian].
16. Storchak, K. (1965). *Osnovy metodyky literatury*. Kyiv: Rad. shkola [in Ukrainian].
17. Udovychenko, L. M. (2020). *Teoriia i tekhnolohiia vyvchennia khudozhnykh obraziv-personazhiv u kursy zarubizhnoi literatury starshoi shkoly*. Kyiv: Interservis. URL:

- https://elibrary.kubg.edu.ua/id/eprint/34305/2/L_UDOVYCHENKO_MONOGRAFIA_IF.pdf [in Ukrainian].
18. Ukrainske suspilstvo v umovakh viiny. Rik 2023. Ye. Holovakha, S. Makeiev (Eds.) (2023). Kyiv: Institute of Sociology of the NAS of Ukraine [in Ukrainian].
19. Biedarieva, S. (2025). (R)evolution of Identity. Ambicoloniality and War. Palgrave Studies in Cultural Heritage and Conflict. Palgrave Macmillan, Cham, 2024. *part. 4*, 97–133. DOI: https://doi.org/10.1007/978-3-031-74077-0_4.
20. Dodonova, V. (2024). Changes in the national identity of Ukrainians during the war. *Humanities Studios: Pedagogy, Psychology, Philosophy*, 12(3), 66–77. DOI: <https://doi.org/10.31548/hspedagog/3.2024.66>.
21. Smith, D. (1991). National identity. London: Penguin Books.